

Dagens gymnasieskola – bättre än sitt rykte?

ALLAN SVENSSON

Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet

Sammanfattning: *Den här redovisade undersökningen baserar sig på uppgifter från ett riksrepresentativt stickprov omfattande cirka 9.000 elever huvudsakligen födda 1987. Merparten av dessa påbörjade gymnasieskolan hösten 2003 och avslutade den våren 2006. Huvudsyftet är att klarlägga skillnaderna mellan dem som avbryter respektive fullföljer gymnasiestudierna. Undersökningen visar att mellan 20 och 25 procent av dem som antagits vid de nationella programmen inte fullföljer utbildningen inom tre år. Studieavbrotten är vanligare bland män, bland dem från lägre socialgrupp och framförallt bland dem med låga betyg från grundskolan. Vidare uppger de som avbryter att de hyst mindre intresse för det program de antagits vid, att de trivts sämre, att de oftare blivit mobbade samt att de inte fått tillräckligt med stöd i sina studier. Avslutningsvis diskuteras två frågor: Är studieavbrotten oroande många? Vad krävs för att studieavbrotten skall reduceras?*

I februari 2007 beslöt regeringen att tillsätta en särskild utredare med uppgift att lämna förslag till den framtida strukturen av gymnasieskolans studievägar. Huvudskälet var att så många elever inte klarar av studierna i dagens skola. Mera exakt står det i direktiven:

Nästan alla elever går vidare från grund- till gymnasieskolan, men långt ifrån alla fullföljer utbildningen. Det måste ses som ett allvarligt misslyckande att en av fyra pojkar respektive en av fem flickor inte får slutbetyg inom fyra år, trots att utbildningen är treårig ... Framförallt är andelen elever som inte fått slutbetyg från de yrkesinriktade programmen omfattande ... Det finns därför stort behov av att se över vilka förändringar som krävs i gymnasieskolan för att fler elever skall klara utbildningen på avsedd tid. (Utbildningsdepartementet 2007 s 3)

Som en orsak till de många avbrotten anges att de teoretiska kurserna har ökat och att elever på alla program tvingas läsa in grundläggande behörighet till högskolan oavsett förutsättningar och intresse. Följden har blivit att de yrkesinriktade programmen blivit alltför teoretiserade och för lite tid ägnas åt yrkesämnen. Den generella ökningen av de teoretiska momenten har inte hel-

ler medfört att de elever som gått vidare till högskolan blivit bättre förberedda. Tvärtom har dagens studenter sämre förkunskaper än vad fallet var för fem till tio år sedan (Utbildningsdepartementet 2007 s 4).

För att komma till rätta med de nuvarande bristerna föreslår regeringen att gymnasieskolan ska delas upp i tre huvudinriktningar: (i) studieförberedande program som ger grundläggande behörighet till högskolan, (ii) yrkesförberedande program, samt (iii) lärlingsutbildning.

Utredningens uppdrag är att lämna detaljerade förslag om hur de tre gymnasieutbildningarna skall utformas, vilka behörighetskrav som ska gälla för de olika utbildningarna, hur betygssystemet ska se ut med mera. Däremot tycks det inte ingå i utredningens uppdrag att mera ingående undersöka, hur den nuvarande gymnasieskolan fungerar. Vilka lyckas och vilka misslyckas? Varför avbryter vissa elever studierna? Finns det andra orsaker än de ökade inslagen av teoretiska moment? Kunskap härom borde vara av värde för de förändringar som ska föreslås. Denna undersökning vill bidra med sådan kunskap.

Undersökningens övergripande syfte är att studera olika faktorerens betydelse för studieavbrotten i gymnasieskolan. Närmare bestämt att finna svaren på följande frågor:

Vilka skillnader finns det mellan dem som avbryter respektive fullföljer utbildningen med avseende på kön, social bakgrund och betyg från grundskolan?

I vilken grad finns det skillnader i frågan om motivation, trivsel, relationer till kamrater och lärare samt studie- och yrkesplaner?

Varierar dessa skillnader mellan olika studieinriktningar?

Har antalet studieavbrott ökat under senare år?

I undersökningen ingår cirka 9.000 elever som antogs till gymnasieskolan hösten 2003. De allra flesta av dessa avslutade sina studier våren 2006. Innan undersökningsgruppen beskrivs närmare vill vi ge en kort översikt över hur gymnasieskolan förändrats sedan 1960-talet. Denna exposé kommer att göras utifrån ett stort longitudinellt forskningsprojekt, UGU-projektet (Utvärdering genom uppföljning), varifrån också materialet till denna undersökning är hämtat.

GYMNASIESKOLANS UTVECKLING FRÅN 1960-TALET TILL SEKELSKIFTET – EN EXPOSÉ

Under senare delen av 1900-talet genomfördes tre stora gymnasiereformer. Mycket kort kan sägas att de styrdes av två huvudtankar, nämligen: (i) att införa en alltmer enhetlig organisation av ungdomsutbildningen, samt (ii) att ge allt fler elever grundläggande förkunskaper för högre studier. För att ge en kortfattad orientering om hur gymnasieskolan förändrats under denna tid skall vi utnyttja uppgifter från UGU-projektet. Detta projekt startade 1961 och sedan dess har Göteborgs universitet i samarbete med Statistiska centralbyrån insamlat uppgifter för stora och riksrepresentativa stickprov av svenska elever. Sammanlagt har åtta urval dragits. Individerna i det första är födda

1948 och i det senaste i huvudsak 1992. Samtliga elevurval har följts eller kommer att följas under hela utbildningstiden.

Uppgifterna som införskaffats om de åtta urvalen utgör basen för UGU-projektet. Dess huvudsyfte är att möjliggöra såväl längd- som tvärsnittsundersökningar. Härigenom kan man bland annat belysa:

- hur olika faktorer successivt påverkar studieval och studieprestationer
- i vilken grad denna påverkan förändras mellan olika årskullar
- vilken betydelse olika utbildningspolitiska insatser har i detta sammanhang

För närmare information om UGU-projektet hänvisas till Härnqvist (2000).

Rekrytering

För att belysa hur rekryteringen till den gymnasiala utbildningen förändrats från mitten av 1960-talet används data från UGU-projektets sex äldsta stickprov. Av Tabell 1 framgår när individerna i respektive stickprov är födda samt hur stor andel som befann sig under utbildning i 16–17 års åldern. För dem som ingår i det första stickprovet infaller denna tid i mitten av 60-talet, för dem i det sjätte omkring sekelskiftet. I tabellen skiljs på teoretiska studier och andra typer av studier. Härutöver redovisas hur stor andel som inte befann sig i någon slags utbildning.

Tabell 1. Andelen 17–18 åringar under utbildning under senare delen av 1900-talet.

<i>Stickprov</i>	<i>Födelseår</i>	<i>Period i gymn.utb.</i>	<i>Teoretisk utb.</i>	<i>Övrig utb.</i>	<i>Ej i utb.</i>	<i>Totalt</i>
1	1948	64–67	20	15	65	100
2	1953	69–72	26	27	47	100
3	1967	83–86	35	50	15	100
4	1972	88–91	41	52	7	100
5	1977	93–96	44	54	3	100
6	1982	98–01	54	45	2	100

De i Årskull 48 som fick teoretisk utbildning gick i det allmänna gymnasiet enligt 1954 års stadga eller i separat organiserade handelsgymnasier och tekniska gymnasier. De i övrig utbildning befann sig i yrkesskolor eller 2-årig fackskola. Fackskolan hade införts på försök i ett litet antal kommuner och yrkesskolan hade en mycket oenhetlig organisation.

För Årskull 53 gällde Lgy 65, genom vilken de tidigare fackgymnasierna sammanförts med det allmänna gymnasiet. Fackskolan hade byggts ut kvantitativt, liksom yrkesskolan, men båda utgjorde fortfarande separata skolfor-

mer. Årskullarna 67 och 72 följde Lgy 70, där de tidigare separat organiserade utbildningarna sammanförts till en skolform, gymnasieskolan. De teoretiska utbildningarna omfattade här 3 eller 4 år och majoriteten av de övriga/yrkesförberedande 2 år.

Huvudparten av Årskull 77 och samtliga i Årskull 82 gick i den nuvarande formen av gymnasieskolan. 77:orna hade en provisorisk läroplan och 82:orna följde 1994 års läroplan, Lpf 94. Samtliga utbildningar, såväl de teoretiska som de yrkesförberedande, har nu blivit 3-åriga. Samtliga program ger också grundläggande behörighet för högskolestudier, låt vara att de som valt yrkesinriktade program måste komplettera för att få tillträde till många av högskoleutbildningarna.

Som framgår av Tabell 1 har det skett en mycket kraftig utbildningsexpansion från mitten av 1960-talet fram till sekelskiftet. Vid periodens början var det cirka en tredjedel av ungdomarna i de övre tonåren som befann sig under utbildning, vid dess slut strängt taget samtliga. Andelen i teoretiskt inriktad gymnasieutbildning har stigit från 20 till drygt 50 procent, medan andelen i övrig utbildning växt från 15 till närmare 50 procent.

Under den aktuella perioden steg andelen kvinnor, som valde en teoretisk utbildning, mer än andelen män. Vid periodens början var dessa andelar ungefär lika stora, men vid dess slut var kvinnorna i klar majoritet. Bland dem som påbörjade sina studier på 90-talet fanns således en tydlig övervikt av kvinnor på de teoretiska utbildningarna, medan männen var fler på de övriga. Könsdifferenserna blir dock avsevärt större om man betraktar inriktningen på studierna. Männen var starkt överrepresenterade på de tekniska och yrkestekniska utbildningarna, medan kvinnorna var i stark majoritet på utbildningar inriktade mot humaniora, samhällsvetenskap, ekonomi, vård och omsorg.

Förutom könsdifferenser fanns det även stora socialgruppsskillnader. I mitten av 60-talet valde 60 procent av eleverna från akademikerhem en teoretisk utbildning jämfört med endast 10 procent från arbetarhem (Härnqvist & Svensson 1980 s 14). I slutet av 90-talet hade respektive andel ökat till cirka 75 respektive 40 procent (Svensson & Reuterberg 2002 s 6). Siffrorna tyder på att den sociala snedrekryteringen till de teoretiska gymnasieutbildningarna varit stark under hela perioden, men med en klar minskning under den senare delen.

Studieavbrott

Fram till i mitten av 90-talet var utvecklingen positiv, såtillvida att inte endast övergången till gymnasial utbildning ökade, utan även studieavbrotten minskade. Under 70-talet avbröt drygt 15 procent sina studier, en siffra som i början av 90-talet sjönk till cirka 10 (Beckne 1995 s 21). Förutom studieavbrott var det dock relativt vanligt med linjebytten, speciellt bland elever som påbörjat tre- och fyraåriga linjer. Däremot innebar i allmänhet studieavbrotten bland dem på de tvååriga linjerna att de avbröt sina gymnasiestudier för gott (Liljegren 1984 s 41).

I slutet av 90-talet bröts emellertid den positiva trenden och studieavbrotten ökade ganska dramatiskt. Detta framgår tydligt av Tabell 2 hämtad från Statistiska centralbyrån (SCB 2003 s 7). Bland dem som påbörjade gymnasiesko-

lan 1998 steg andelen studieavbrott till 24 procent, en siffra som är mer än dubbelt så hög som i tidigare årskullar. Avbrotten var vanligare bland manliga än bland kvinnliga elever (27 respektive 21 procent) och betydligt mer förekommande på de yrkesförberedande än på de studieförberedande programmen (c:a 30 jämfört med c:a 15 procent). Den i särklass högsta andelen avbrutna studier fanns dock på det individuella programmet, där andelen uppgick till drygt 80 procent (SCB 2003 s 7 f).

Tabell 2. Studiesituationen fyra läsår efter grundskoleavgången för de elever som ingår i UGU-projektets tredje, fjärde, femte och sjätte stickprov. Procent.

	<i>Gymnasiestart</i>			
	1983	1988	1993	1998
Avgått från gymnasieskolan	82	84	83	72
Avbrutit gymnasieskolan	9	8	11	24
Ännu ej avgått från gymnasieskolan			3	2
Ej intagen i gymnasieskolan	9	7	3	2
Totalt	100	100	100	100

Att andelen studieavbrott ökade så dramatiskt mellan dem som började 1993 och dem som började 1998 kan synas förvånande med tanke på att strängt taget samtliga i båda årskullarna tillhörde den programbaserade gymnasieskolan. Det finns dock en väsentlig skillnad. De som började 1993 utgörs av de så kallade »mellanårseleverna», vilka följde en provisorisk läroplan och var de sista som fick sina betyg i den relativa (normrelaterade) skalan. Till skillnad från dem som började fem år senare innebär detta att alla som fullföljde gymnasieskolans sista årskurs i statistiken betecknas som avgångna från gymnasieskolan, även om de hade lägsta betyg i alla ämnen.

UNDERSÖKNINGSMATERIAL

Undersökningsgrupp

Den här redovisade undersökningen bygger på uppgifter från UGU-projektets sjunde urval. Undersökningspopulationen består av de elever, som vårterminen 1997 tillhörde grundskolans År 3. Detta innebär att populationen avgränsas med hänsyn till årskurstillhörighet, vilket betyder att den innefattar elever med olika födelseår. Huvudparten eller drygt 95 procent är dock födda år 1987. Urvalsdesignen består av ett stratifierat tvåstegs klusterurval av rektorsområden. Sammanlagt ingår rektorsområden från 35 kommuner. En nog-

grann redovisning av urvalets sammansättning ges av Giota och Cliffordson (2004 s 12 f).

Data kan räknas upp till riksnivå genom att viktningsvariabler används, som kompenserar för eventuella skevheter i urvalsdesignen samt för olika typer av bortfall. Vid en jämförelse mellan viktjusterade och oviktade resultat i föreliggande undersökning visade det sig dock att skillnaderna blev mycket små. I flertalet fall blev de procentuella frekvenserna identiska och endast i ytterst få fall blev differensen större än en procentenhet. Vi beslöt därför att genomgående redovisa oviktade resultat. Skälet härtill var att jämförelser kommer att göras med resultat från äldre UGU-undersökningar, vilka alla baseras på oviktade data.

Den första datainsamlingen för eleverna skedde när de befann sig i grundskolans År 3. Då införskaffades skoladministrativa data bestående av uppgifter om skola, klass, förekomst av specialundervisning med mera. Dessa uppgifter insamlades sedan årligen så länge som eleverna befann sig i grundskolan.

Då eleverna nått Årskurs 9 gjordes en mer omfattande insamling varvid eleverna fick besvara en enkät som innehöll frågor om intresset för olika skolämnen, hur de trivdes med lärare och kamrater, vad de tyckte om olika arbetsformer, hur de själva skattade sina kunskaper i svenska, engelska och matematik, i vilken utsträckning de fick hjälp med sina studier, vad de sysslade med på sin fritid med mera.

Nästa större enkätinsamling skedde då flertalet elever befann sig i årskurs tre i gymnasieskolan, våren 2006. Nu gällde det dels frågor av den typ som skisserats ovan, dels frågor om faktorer som påverkat valet av gymnasiestudier samt utfallet av dessa studier. Vidare ingick frågor om inställningen till betygen liksom planerna efter gymnasieskolans slut.

Vid starten i Årskurs 3 våren 1997 ingick 9.727 elever. Sedan dess har stickprovet reducerats på grund av vägran, emigration, dödsfall med mera. Av den ursprungliga stickprovsstorleken kvarstod 9.464 våren 2003. Merparten av dessa avslutade då Årskurs 9 i grundskolan. Närmare bestämt uppgick de till 9.039 och av dessa antogs 8.822 till gymnasieskolan höstterminen 2003. Det är dessa elever som utgör vår undersökningsgrupp.

Undersökningsgruppen består således av dem som befann sig i Årskurs 3 vårterminen 1997, vilka avslutade Årskurs 9 våren 2003 och som samma höst började i gymnasieskolan. Detta innebär att grupperna *elever som försenats i grundskolan* och *elever som inte gått direkt till gymnasieskolan* inte ingår. Tillsammans utgör dessa cirka sex procent av samtliga som fanns kvar i stickprovet våren 2003.

Med största sannolikhet torde merparten av dessa elever få större svårigheter när de börjar i gymnasieskolan än de som ingår i undersökningsgruppen. Härtill kommer att andelen elever med utländsk bakgrund är underrepresenterade eftersom de som invandrat till Sverige efter 10-årsåldern inte ingår i urvalet. Undersökningsmaterialet utgör härmed i vissa avseenden ett positivt selekterat urval, vilket måste beaktas när resultaten tolkas.

VARIABLER

Gymnasieprogram

I gymnasieskolan fördelar sig eleverna på ett stort antal studieinriktningar; 17 nationella program samt individuella och specialutformade program. För att undersökningsgrupperna inte skall bli alltför små måste vissa sammanslagningar göras. Vi har valt att skilja mellan studieförberedande och yrkesförberedande program. De studieförberedande har sedan indelats i program som har en inriktning mot naturvetenskap och teknik respektive samhällsvetenskap. Bland de yrkesförberedande programmen skiljs på de mer tekniska och de övriga. I tabellerna används de beteckningar som står inom parentes.

1. Naturvetenskapliga och tekniska programmet (S-NT)
2. Samhällsvetenskapliga programmet (S-SV)
3. Yrkesinriktade tekniska program, Bygg-, El-, Energi-, Fordon m fl (Y-NT)
4. Övriga yrkesinriktade program, Barn- och fritid, Hotell-, Omvårdnad m fl (Y-Öv)
5. Specialutformade program
6. Individuella programmet

Social bakgrund

Indelningen baserar sig på föräldrarnas yrke. Vid kategoriseringen av eleverna utgår man från den förälder som har den högsta socialgruppsstillhörigheten. Tre grupper särhålls:

Socialgrupp I. Högre tjänstemän och större företagare

Socialgrupp II. Övriga tjänstemän och företagare

Socialgrupp III. Arbetare

15 procent av eleverna tillhör Socialgrupp I, 40 procent Socialgrupp II och 38 procent Socialgrupp III. För 7 procent saknas yrkesuppgifter för båda föräldrarna. Dessa elever har därför inte kunnat klassificeras och ingår inte vid de bearbetningar där den sociala bakgrunden analyseras. Däremot är de inkluderade vid övriga bearbetningar.

Betyg från grundskolan

I grundskolan tillämpas tre betygssteg, *Godkänd* (G), *Väl godkänd* (VG) och *Mycket väl godkänd* (MVG). Vid urvalet till gymnasieskolan tilldelas de olika stegen siffervärden (G = 10, VG = 15, MVG = 20). Eftersom betyg ges i 16 ämnen kan slutbetyget, kallat meritvärde, i princip variera mellan 160 och 320. Om en elev saknar betyg i ett eller flera ämnen kan dock meritvärdet understiga 160. För att få ett sammanfattande mått på kunskapsnivån vid antagningen till gymnasieskolan använder vi oss av meritvärdet.

Fullföljda studier

Som kriterium på fullföljda studier har vi valt det mått som används i den officiella statistiken, nämligen att eleven skall ha erhållit slutbetyg. Ytterligare ett kriterium är att studierna skall vara fullföljda på tre år, det vill säga den nor-

mala eller avsedda tiden. Eleverna kommer att indelas i tre grupper. De som (i) fullföljt studierna vid den gymnasiekategori de antagits, (ii) fullföljt studierna vid någon annan kategori, (iii) inte fullföljt några studier inom tre år.

Detta innebär till exempel att en påbörjad utbildning vid det samhällsvetenskapliga programmet som fullföljts vid fordonsprogrammet, kommer att klassificeras som studiebyte. Däremot, om studierna påbörjats vid fordonsprogrammet och slutförts vid elprogrammet, kommer de att betraktas som fullföljda, eftersom dessa båda program är placerade inom samma gymnasiekategori. Principerna för klassificeringen kan givetvis ifrågasättas, men bygger på det faktum att vi inte haft möjlighet att separera samtliga program samt att ett byte mellan gymnasiekategorierna i allmänhet innebär större konsekvenser för kommande studie- och yrkesval än ett byte inom samma kategori.

Synpunkter från gymnasisterna

Som tidigare nämnts fick eleverna besvara en enkät våren 2006, när majoriteten befann sig i Årskurs 3 i gymnasieskolan. Frågorna spänner över många områden och enkätformuläret återfinns i sin helhet i SCB (2006a). De frågor som används i denna undersökning gäller bland annat:

- faktorer som styr valet av gymnasieprogram
- trivseln i gymnasieskolan
- synpunkter på undervisningen
- uppfattningar om stödet från skolan och hemmet

Andelen som besvarade enkäten är förhållandevis låg eller knappt 60 procent, trots att tre skriftliga påminnelser gjordes. Till en del kan det bero på att frågeformuläret kan ha upplevts som väl omfattande, men också på att det blivit allmänt svårare att få in svar på enkäter under senare år. Den låga svarsprocenten gör dock att resultaten får tolkas med försiktighet. Man kan inte lita på enstaka procentsiffror utan får i stället se på de trender och mönster som kan framträda i materialet.

STUDIEVAL OCH STUDIEAVBROTT I RELATION TILL KÖN, SOCIAL BAKGRUND OCH GRUNDSKOLEBETYG

Val av gymnasieutbildning

Elever som antogs till gymnasieskolan 2003

Vi börjar med att redovisa hur eleverna fördelar sig över program vid antagningen höstterminen 2003 (Tabell 3). Som framgår är det närmare 45 procent som påbörjat de studieförberedande programmen och ungefär lika stor andel som börjat vid de yrkesförberedande. Sju procent återfinns vid de specialutformade och lika många vid det individuella programmet. De manliga eleverna dominerar de båda naturvetenskapligt-tekniska kategorierna, medan kvinnorna är i klar majoritet på det samhällsvetenskapliga programmet samt på de utbildningar som i stor utsträckning leder till vård- och serviceyrken. Valet av gymnasieinriktning är således fortfarande mycket könsbundet, trots

stora ansträngningar från samhällets sida att få en jämnare fördelning av kvinnliga och manliga elever på alla program.

Socialgrupperna skiljer sig åt på ett annat sätt. Elever från Socialgrupp I finns oftast på de studieförberedande och de från Socialgrupp III på de yrkesförberedande programmen. Även om den sociala snedrekryteringen till de teoretiska programmen – de som ger den bredaste behörigheten för högskolestudier – minskat under senare år, domineras dessa fortfarande av elever från Socialgrupp I. På de specialutformade programmen är såväl köns- som socialgruppskillnaderna relativt små, medan den största andelen på det individuella programmet kommer från Socialgrupp III.

Tabell 3. Elevernas fördelning över programkategorier vid antagningen ht 2003. Procent.

Program- kategori	Samtliga	Kön		Socialgrupp		
		Kv	Män	I	II	III
S-NT	18	12	23	29	18	12
S-SV	25	31	19	34	28	19
Y-NT	19	9	29	8	18	24
Y-Öv	25	35	15	19	24	29
Spec	7	8	6	9	7	6
Ind	7	6	8	2	4	10
Summa %	100	100	100	100	100	100

I Tabell 4 ges information om grundskolebetygen (meritvärdena) för dem som startade 2003. De studieinriktade kategorierna uppvisar klart högre medeltal än de yrkesinriktade. Långt under alla andra ligger dock det individuella programmet, vilket bland annat beror på att många elever på detta program inte nått godkändgränsen i ett eller flera ämnen i grundskolan.

Tabell 4. Avgångsbetyg från grundskolan för de elever som påbörjade gymnasiestudier ht 2003. Medeltal och standardavvikelser för olika programkategorier.

	S-NT	S-SV	Y-NT	Y-Öv	Spec	Ind
Medeltal	249	229	189	197	231	91
Standardavvikelse	46	50	41	48	53	55

Jämförelser med dem som antogs 1993 respektive 1998

I detta avsnitt görs jämförelser med de elever som ingår i UGU-projektets femte och sjätte urval, de som antogs till gymnasieskolan höstterminen 1993 respektive 1998. Liksom de som började 2003 rör det sig om elever som gått igenom grundskolan utan fördröjningar och som påbörjade sina gymnasiestudier direkt efter årskurs nio.

Tabell 5. Elevernas fördelning över programkategorier vid antagningen ht 1993, 1998 respektive 2003. Uppdelning på kön. Procent.

Program- kategori	Samtliga			Kvinnor			Män		
	1993	1998	2003	1993	1998	2003	1993	1998	2003
S-NT	16	24	18	11	22	12	20	27	23
S-SV	23	28	25	29	36	31	18	21	19
Y-NT	21	13	19	6	5	9	35	21	29
Y-Öv	31	21	25	44	26	35	18	16	15
Spec	4	5	7	3	4	8	4	6	6
Ind	6	8	7	6	7	6	5	9	8
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Den fördelning över kategorier som konstaterats för vår undersökningsgrupp, elever antagna 2003, överensstämmer ganska väl med den som gäller för dem som antogs tio år tidigare (Tabell 5). Detta gäller såväl totalt som efter en uppdelning på kön. Däremot blir olikheterna mer framträdande om vi jämför med dem som startade fem år tidigare. Detta beror på att de studieförberedande programmen expanderade kraftigt mellan 1993 och 1998; det naturvetenskapliga programmet ökade sin andel med över fem procentenheter och det samhällsvetenskapliga med nästan lika mycket. Under den följande femårsperioden tappade de båda teoretiska programmen en stor del av denna tillväxt, medan de yrkesförberedande åter närmade sig de andelar de haft 1993.

Minskningen av de studieförberedande programmens popularitet under den senaste femårsperioden sammanhänger bland annat med utsikterna på arbetsmarknaden. Allt fler signaler har kommit om stigande arbetslöshet bland högskoleutbildade samtidigt som tillgången på arbete för gymnasieutbildade blivit bättre, särskilt för dem som skaffat sig en yrkesteknisk utbildning (SCB 2006b). Speciellt märkbar är nedgången för kategorin S-NT som totalt reducerats med 6 procentenheter, främst en följd av att andelen kvinnor minskat mycket kraftigt. Att andelen män inte reducerats lika markant kan bero på att för dem som antogs 2003 ingår det nya tekniska programmet i kategori S-NT, och troligen har detta attraherat en del män från Socialgrupp III.

Studieavbrott

Elever som antogs till gymnasieskolan 2003

I Tabell 6 redovisas hur stor andel som: (i) fullföljt studierna, det vill säga erhållit slutbetyg, vid den kategori som de antagits, (ii) fullföljt studierna vid någon annan kategori, samt (iii) avbrutit studierna, det vill säga inte erhållit slutbetyg. Som framgår är det drygt 75 procent vid de studieinriktade kategorierna jämfört med knappt 70 vid de yrkesinriktade, som avslutat utbildningen vid den kategori som de antagits vid. Härtill kommer cirka 5 procent inom vardera som fullföljt studierna med någon annan inriktning. Av dem som påbörjat ett specialutformat program är det bortåt 80 procent som har fullföljt, men merparten har gjort det vid någon annan kategori (oftast vid det samhälls-vetenskapliga programmet).

Tilläggs kan att merparten av dem som avbrutit ett nationellt program gjort detta först i Årskurs 3. Vidare har vi konstaterat att en betydande andel av dessa har många kurspoäng. Bland samtliga avbrytare vid de nationella programmen är det cirka en fjärdedel som har en poängsumma som uppgår till minst 2.250, vilket är kravet för högskolebehörighet. Att vi följt konventionen och satt ett likhetstecken mellan fullföljda studier och erhållet slutbetyg kan därför ifrågasättas, någonting som vi återkommer till i den avslutande diskussionen.

Om vi övergår till att granska det individuella programmet blir bilden helt annorlunda – ytterst få har fullföljt gymnasiestudierna. Detta beror bland annat på att merparten endast går här under det första året; det främsta syftet med programmet är nämligen att förbereda för fortsatta studier vid ett nationellt program. På grund av brister i tidigare skolgång eller svårigheter att lära är det emellertid ytterst få som når fram till ett slutbetyg vid ett nationellt program efter tre år. Andelen ökar dock om studietiden förlängs med ett år och uppgår då till omkring 30 procent (Skolverket 2007a s 25).

Tabell 6. Andelen som fullföljt respektive inte fullföljt något program. Procent.

	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>	<i>Spec</i>	<i>Ind</i>
Fullföljt påbörjad kategori	76	76	68	69	35	2
Fullföljt inom annan	5	4	3	4	44	4
Ej fullföljt inom någon	19	20	28	27	21	94
Summa	100	100	100	100	100	100

Eftersom både de specialutformade programmen och det individuella programmet avviker i väsentliga avseenden – de innehåller färre individer, mer heterogena utbildningar samt en mycket stor andel som byter respektive inte fullföljer utbildningen – har vi valt att inte ta med dessa i de fortsatta ana-

lyserna, utan i stället koncentrera oss på de fyra stora mer homogent sammansatta kategorierna. För dessa redovisas först könsfördelningarna bland dem som fullföljt, bytt respektive avbrutit.

Som framgår av Tabell 7 är det inom flertalet kategorier en större andel kvinnor som fullföljer sina studier inom den kategori som de antagits vid, medan männen är i majoritet bland dem som inte fullföljer någon utbildning alls. Orsakerna härtill är många och torde bland annat bero på skillnader i studieintresse och ambitionsnivå. Det finns emellertid en kategori som avviker, nämligen Y-NT som innehåller bland annat bygg-, el- och fordonsprogrammen, där studieavbrott är vanligare bland kvinnor. Detta tyder på att det inte endast är svårt att locka kvinnliga elever att välja mansdominerade yrkesutbildningar, utan att även förmå de få kvinnor som valt dessa program att fullfölja – något som konstaterades redan på 1980-talet (Rudemo 1984).

Tabell 7. Andelen som fullföljt, bytt respektive avbrutit påbörjad programkategori. Uppdelning efter kön. Procent.

<i>Kategori</i>	<i>Fullföljt</i>		<i>Bytt kategori</i>		<i>Ej fullföljt</i>	
	<i>Kv</i>	<i>Män</i>	<i>Kv</i>	<i>Män</i>	<i>Kv</i>	<i>Män</i>
S-NT	80	74	6	5	14	22
S-SV	79	71	4	4	17	25
Y-NT	64	70	6	2	30	28
Y-ÖV	72	62	3	5	25	33

Vad gäller socialgruppskillnaderna finns det en klar tendens, såtillvida att eleverna från Socialgrupp III mera sällan fullföljer påbörjad utbildning (Tabell 8). Detta är mer märkbart vid de studieinriktade kategorierna och allra

Tabell 8. Andelen som fullföljt, bytt respektive avbrutit påbörjad programkategori. Uppdelning efter socialgrupp. Procent.

<i>Kategori</i>	<i>Fullföljt</i>			<i>Bytt kategori</i>			<i>Ej fullföljt</i>		
	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>	<i>I</i>	<i>II</i>	<i>III</i>
S-NT	84	79	67	3	5	8	13	16	26
S-SV	79	79	73	4	3	4	17	18	23
Y-NT	71	74	65	4	3	4	25	23	32
Y-ÖV	71	72	67	6	4	3	23	24	30

mest vid kategori S-NT, här fullföljer endast 67 procent från Socialgrupp III jämfört med 84 procent från Socialgrupp I.

Det finns också tydliga skillnader mellan dem som fullföljt, bytt respektive avbrutit studierna med avseende på grundskolebetyg. Särskilt stora är skillnaderna mellan dem som fullföljt respektive avbrutit. Detta gäller för samtliga programkategorier och för såväl kvinnor som män. Med ett undantag ligger medeltalsdifferenserna i meritvärde avsevärt över 20 enheter. Eftersom standardavvikelseerna uppgår till cirka 45 är det sålunda fråga om kraftiga skillnader, vilket tyder på att kunskapsnivån från grundskolan spelar en väsentlig roll för hur man lyckas i gymnasieskolan.

Tabell 9. Meritvärden. Medeltal för olika elevgrupper. Materialet indelat efter programkategori och kön.

	S-NT		S-SV		Y-NT		Y-Öv	
	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män	Kv	Män
Fullföljt	273	251	245	234	216	189	210	200
Bytt	254	236	227	208	217	194	223	202
Ej fullföljt	235	202	207	193	197	163	172	164

Av Tabell 9 kan man också utläsa att kvinnorna har högre betyg än männen både bland dem som fullföljt, bytt och avbrutit inom samtliga fyra programkategorier. Särskilt framträdande är detta bland dem som avbrutit studierna vid kategorierna S-NT och Y-NT.

Jämförelser med dem som antogs 1993 respektive 1998

Har studieavbrotten i gymnasieskolan ökat under senare år? Information kan man få i Tabell 10. Där jämförs de som antogs 2003 med dem som börjat tio respektive fem år tidigare. Närmare bestämt redovisas andelen som fullföljt, bytt eller avbrutit sina studier bland de antagna ht 1993, 1998 och 2003. För samtliga årskullar är observationsperioden tre år, vilket innebär att man måste ha avslutat utbildningen på normal studietid för att ingå i någon av de två förstnämnda grupperna.

Tidigare påpekades att studieavbrotten ökade under slutet av 90-talet. Som framgår av Tabell 10 gäller detta för samtliga gymnasiekategorier. Bland dem som startade 1993 varierar andelen som inte fullföljt gymnasieskolan mellan 16 och 19 procent, bland dem som började 1998 mellan 23 och 35 procent. Särskilt märks ökningen vid de yrkesförberedande programmen. Huvudledning till den negativa utvecklingen torde vara att de som startade 1993 erhöll relativa betyg, vilket innebär att samtliga som lämnade gymnasieskolan efter Årskurs 3 ansågs ha fullföljt gymnasieskolan.

Tabell 10. Elever som antogs till gymnasieskolan ht 1993, ht 1998 respektive ht 2003. Andelen som fullföljt respektive inte fullföljt inom någon programkategori efter tre år. Procent.

	Studiestart 1993				Studiestart 1998				Studiestart 2003			
	S-NT	S-SV	Y-NT	Y-Öv	S-NT	S-SV	Y-NT	Y-Öv	S-NT	S-SV	Y-NT	Y-Öv
Fullföljd påbörjad	79	83	81	81	70	70	65	65	76	76	68	69
Fullföljd annan	4	1	0	0	7	3	1	2	5	4	3	4
Ej fullföljt någon	17	16	19	19	23	27	34	35	19	20	28	27
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

De som startade 1998 fick däremot kursrelaterade betyg, vilket innebar att de kunde få betyget »icke godkänd» i en eller flera kurser. Vidare krävdes godkänt på kurser som omfattar minst 90 procent av kurspoängen (lägst 2.250 poäng) för att få grundläggande behörighet för högre studier. Detta torde ha medfört att en del elever valt att avbryta studierna i årskurs tre eftersom de insåg att deras betygssumma skulle bli alltför låg.

Om man betraktar de som startade 2003 har den negativa utvecklingen brutits, såtillvida att det nu är fler som fullföljer än bland dem som började 1998. Andelen som avslutar utbildningen vid den antagna studieinriktningen har ökat med ungefär fem procentenheter. Delvis kan detta sammanhålla med att färre påbörjat de studieförberedande och fler de yrkesförberedande programmen – man kan i gymnasieskolan ha fått ett större antal elever med bättre förutsättningar och högre motivation vid båda typerna av program. Härtill kommer att lärarna blivit mer förtrodda med den läroplan och det betygssystem som infördes i mitten på 90-talet, vilket bör ha påverkat undervisningens uppbyggning och innehåll och därmed också elevernas prestationer.

SYNUNKTER PÅ GYMNASIESKOLAN BLAND OLIKA ELEVGRUPPER

För att få mer information om de faktorer som kan ha betydelse för om man fullföljer gymnasiestudierna eller inte, skall vi utnyttja den enkät som nämndes tidigare. Svarefrekvenserna är emellertid relativt låga, vilket gör att man inte vågar tolka enskilda procentsatser, utan i stället får lita till de trender och mönster som framträder. Vidare kommer vi endast att granska skillnaderna mellan de elever som fullföljt utbildningen vid den studieinriktning som de antagits och de som inte slutfört någon utbildning alls. Främsta skälet till att vi inte tar med de elever som bytt inriktning är, att de är förhållandevis få,

vilket gör att gruppstorlekarna blir mycket små då materialet indelas efter programkategori.

Genomgående kommer de fyra kategorierna att särhållas. Däremot redovisas inte skillnaderna mellan kvinnliga och manliga elever, eftersom de i allmänhet är relativt blygsamma. I de få fall där det förekommer påtagliga könsdifferenser kommer detta dock att påpekas. Vi börjar med att undersöka i vilken utsträckning som eleverna kommit in på sitt förstahandsval. Som framgår har de allra flesta gjort det. Det finns dock en skillnad mellan dem som fullföljt och de som inte gjort det. De senare har mindre ofta fått sitt önskemål uppfyllt (Tabell 11). Differensen uppgår till cirka 10 procentenheter vid samtliga kategorier.

Tabell 11. Andelen bland dem som fullföljt respektive inte fullföljt, som kom in på det program de sökte i första hand. Procent.

	<i>Programkategori</i>			
	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>
Fullföljt studierna	97	95	91	93
Inte fullföljt studierna	89	86	82	83

Vi övergår till att granska de motiv eleverna angett som betydelsefulla för valet av program, närmare bestämt för sitt förstahandsval. Främst nämns intresset. Härefter följer utbildnings- och yrkesplanerna. Möjligheterna att komma in på programmet liksom möjligheterna till bra betyg nämns av färre och allra minst betydelse tillskrivs de råd som getts av föräldrar samt studie- och yrkesvägledare (Tabell 12).

Skillnaderna mellan dem som fullföljt respektive avbrutit är relativt små men mycket konsekventa. De som avbrutit har i mindre utsträckning framhävt sitt intresse för programmet samt sina studieplaner. Däremot nämnde de oftare möjligheterna att komma in liksom att få bra betyg. Svarsmönstret tyder på att avbrytarna i mindre grad låtit innehållet i programmet samt dess betydelse för den kommande studiekarriären styra gymnasievalet.

Det observerade mönstret gäller för alla fyra kategorierna. Man kan emellertid observera att elevernas intresse varit mer avgörande bland dem som valt ett yrkesförberedande program och detta gäller både för de som fullföljt och de som inte gjort det. Utbildningsplanerna däremot betydde allra mest för dem som valt och fullföljt ett program inom S-NT. Här är det närmare 80 procent som angett att dessa planer betytt mycket för programvalet, ingen annanstans kommer procentsatserna i närheten av denna andel. Vidare kan man observera att yrkesplanerna spelar en relativt stor roll för dem som avslutat ett yrkesförberedande tekniskt program. Möjligen bör man också notera att föräldrarnas synpunkter vägt något tyngre för samtliga som valt ett studieförberedande program.

Tabell 12. Andelen som angett att ett visst motiv betytt mycket för förstahandsvalet bland dem som fullföljt respektive inte fullföljt. Procent.

	<i>Fullföljt studierna</i>				<i>Ej fullföljt studierna</i>			
	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>
Intresset för programmet	69	70	83	85	60	59	73	74
Utbildningsplanerna	79	59	45	46	53	51	42	40
Yrkesplanerna	59	45	73	54	47	43	59	49
Möjligheterna att komma in	11	16	25	22	15	25	27	29
Möjligheterna att få bra betyg	14	22	20	21	21	30	19	27
Råden från SYO	9	7	9	8	10	11	9	7
Föräldrarnas synpunkter	16	14	10	7	18	17	9	10

Hur har eleverna upplevt sin tid i gymnasieskolan? Har de som avbrutit sina studier trivts sämre? Har de känt sig mobbade i större utsträckning? Om man får döma av de resultat som presenteras i Tabell 13 tycks så vara fallet.

Tabell 13. Synpunkter på trivsel och mobbing bland dem som fullföljt respektive ej fullföljt påbörjad inriktning. Procent.

	<i>Fullföljt studierna</i>				<i>Ej fullföljt studierna</i>			
	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>
Att de trivts dåligt i gymnasiet	3	5	5	5	12	17	17	19
Att de känt sig mobbade av lärare	11	16	12	15	18	26	21	24
Att de känt sig mobbade av andra elever	10	13	15	17	18	18	26	22

Genomgående är det en större andel bland avbrytarna som uppger att de trivts dåligt. Vidare är det fler som säger sig blivit mobbade av lärare eller andra

elever. Nämnas kan att det särskilt är kvinnorna bland avbrytarna, vilka uppger att de blivit mobbade. Detta kan vara en bidragande orsak till att förhållandevis många kvinnor med goda studieförutsättningar inte fullföljt den utbildning de påbörjat.

Som framgår av Tabell 14 är det en större andel av dem som inte fullföljt, som haft svårigheter med att koncentrera sig på lektionerna och att klara av studietakten. I synnerhet märks detta på de båda yrkesinriktade kategorierna. Likaså uppger avbrytarna oftare att de inte fått tillräckligt med hjälp i skolarbetet. Resultaten är inte förvånande med tanke på att många bland dessa påbörjade sina gymnasiestudier med svagare kunskaper. Däremot finns det inga större skillnader mellan de som fullföljt och de som inte gjort det med avseende på upplevd stress. Här föreligger det däremot stora könsdifferenser; det är de kvinnliga eleverna som i högre grad känt sig stressade.

Tabell 14. Andelen som instämmer i vissa påståenden bland dem som fullföljt respektive ej fullföljt påbörjad inriktning. Procent.

<i>Andel som svarat</i>	<i>Fullföljt studierna</i>				<i>Ej fullföljt studierna</i>			
	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>	<i>S-NT</i>	<i>S-SV</i>	<i>Y-NT</i>	<i>Y-Öv</i>
Jag har ofta svårt för att koncentrera mig på lektionerna	26	33	32	30	39	46	51	55
Jag har svårt för att hinna med på lektionerna	21	19	17	21	31	32	41	39
Jag känner mig ofta stressad	58	74	40	64	54	67	53	67
Jag får tillräcklig hjälp i skolarbetet av lärarna	74	66	69	67	63	57	56	50
Jag får hjälp med skolarbetet hemma då jag behöver	69	78	76	76	66	66	67	69

DISKUSSION

Under senare år har det förts en livlig diskussion om gymnasieskolan och man har frågat sig varför så många hoppar av studierna. Bland annat har man hänvisat till att kurserna i gymnasieskolan blivit alltför teoretiska, varför stora grupper varken har förutsättningar eller intresse för att kunna tillgodogöra sig undervisningen. Att så är fallet anser även den nuvarande regeringen, varför man gett en särskild utredning i uppdrag att se över gymnasieutbildningen.

Vid Göteborgs universitet finns ett longitudinellt forskningsprojekt, där man utifrån representativa stickprov alltsedan 1960-talet gjort utvärderingar av gymnasieskolan. Ett av dessa stickprov består av cirka 9.000 elever födda 1987 av vilka de flesta påbörjade gymnasieskolan hösten 2003 och avslutade den våren 2006. Från årskurs tre i grundskolan har det kontinuerligt samlats in uppgifter för dessa elever. Med hjälp av detta material har vi fått en inblick i hur dagens gymnasieskola fungerar. De resultat som erhållits hoppas vi kan bli till nytta vid utformningen av den framtida gymnasieskolan. Resultaten sammanfattas och diskuteras under de rubriker som följer.

Vilka skillnader finns det mellan dem som fullföljer respektive avbryter studierna?

Vi har valt ut de elever som antogs till ett nationellt program år 2003 och granskat skillnaderna mellan dem som fullföljt respektive avbrutit utbildningen. För att ingå bland dem som har fullföljt skall man ha fått slutbetyg efter tre år vid det antagna programmet eller vid något närliggande. Av de elever som anta under gits vid de studieförberedande programmen är det drygt 75 procent som avslutat utbildningen vid den kategori som de antagits vid. Vid de yrkesförberedande programmen är denna andel knappt 70 procent. Vid fler-talet studieinriktningar är det betydligt fler kvinnor som fullföljer på tre år. Skillnaden uppgår i allmänhet till mellan fem och tio procentenheter. För en kategori av program går dock skillnaden åt motsatt håll. Det gäller yrkesförberedande tekniska program (bygg, el, fordon m fl), där de manliga eleverna är mer framgångsrika.

Att kvinnorna vid de flesta inriktningar uppvisar färre avbrott har många orsaker, men en av de viktigaste är utan tvivel att de har bättre kunskaper när gymnasiestudierna påbörjas. De lämnar grundskolan med klart högre betyg, vilket i sin tur beror på skillnader i studieintresse, motivation, ambition med mera. Detta har påvisats i en mängd tidigare studier (se t ex Svensson 1971, Wernersson 1989, Halpern 1992). Varför är det då en större andel kvinnor som inte fullföljer studierna på de tekniska yrkesprogrammen? Kan det bero på svårigheterna att som ensam eller nästan ensam kvinna finna sig till rätta i en mansdominerad värld? Vi återkommer till denna fråga.

Vad gäller socialgruppsskillnaderna finns det också en klar tendens, såttillvida att elever från Socialgrupp III mera sällan fullföljer utbildningen. Detta är mer märkbart vid de studieförberedande programmen och speciellt vid de med naturvetenskaplig och teknisk inriktning.

Kunskaperna från grundskolan är av stor vikt för framgången i gymnasiet. Vid samtliga studieinriktningar är betygsskillnaderna stora mellan de som avbryter och de som fullföljer. Det finns emellertid avbrytare som har förhållandevis höga betyg. Detta gäller främst kvinnor och speciellt de som antagits vid de yrkesförberedande tekniska programmen. Goda betyg från grundskolan är således ingen garanti för att gymnasiestudierna fullföljs. Vilka andra faktorer kan vara betydelsefulla?

De som avbryter kommer i mindre utsträckning in på det program de sökt i första hand. Detta kan leda till att motivationen för att fortsätta blir lägre. Även de som får sitt förstahandsval tillgodosett tycks dock i mindre utsträck-

ning påverkats av intresset för själva programmet. Skillnaderna är inte så stora i förhållande till dem som fullföljer, men de är mycket konsekventa, de gäller för både kvinnor och män samt för elever på alla studieinriktningar. Likaså har utbildningsplanerna efter gymnasieskolan mindre betydelse för valet av program bland avbrytarna, något som syns särskilt tydligt bland dem som valt naturvetenskapligt eller tekniskt program.

Inte oväntat bedömer avbrytarna sin skolsituation mer negativt. De uppger i större utsträckning koncentrationssvårigheter under lektionerna, något mer uttalat bland elever på de yrkesförberedande programmen. Avbrytarna på dessa program är också de som oftast uppger att de haft svårt att hinna med på lektionerna och att de inte fått tillräckligt med hjälp av lärarna. Däremot finns det inga generella skillnader mellan de som avbrutit och de som inte gjort det vad gäller upplevelser av stress. Den stora skillnaden här finner man mellan kvinnliga och manliga elever, genomgående upplevs skolarbetet mer stressande för kvinnorna.

Flertalet elever har trivts bra i gymnasieskolan. Det är dock fler bland dem som avbrutit som inte håller med om detta. Att så är fallet kan bero på att de oftare känt sig mobbade. I störst utsträckning är det kvinnliga elever och elever vid de yrkesinriktade tekniska programmen som uppger att de blivit illa bemötta av andra elever.

Är studieavbrotten oroande många?

Undersökningen visar att av de elever som antogs vid ett nationellt program, så fullföljde mellan 70 och 75 procent den påbörjade gymnasieutbildningen efter tre år, något fler vid de studieförberedande än vid de yrkesförberedande programmen. Härtill kommer att cirka 5 procent som avslutade sin utbildning med någon annan programinriktning. Detta innebär att studieavbrotten ligger mellan 20 och 25 procent. Givetvis är det otillfredsställande att mellan var fjärde och femte elev inte fullföljer gymnasieskolan på de avsedda tre åren, men innebär detta att studieavbrotten i dagens skola är oroande många? Innan vi svarar på denna fråga skall vi granska hur situationen var tidigare.

Om man jämför med dem som antogs 1993, ligger andelen avbrott högre; två till fyra procent på de studieförberedande programmen och åtta till nio procent vid de yrkesförberedande. Då skall man emellertid komma ihåg att de som började hösten 1993 var den sista årskullen som erhöll relativa betyg, vilket bland annat innebar att de inte kunde få underkänt i något ämne. Alla som lämnade gymnasieskolan efter Årskurs 3 ansågs ha fullföljt gymnasieskolan:

De gamla relativa betygen hade ju den fördelen att även om ungdomarna kunde ha mycket låga betyg fick de ändå inte svart på vitt att de var underkända. (Murray 2007 s 153)

Om man däremot jämför med de elever som antogs 1998, vilka liksom vår undersökningsgrupp har fått kursrelaterade betyg, blir bilden en annan. Andelen studieavbrott har reducerats med cirka fem procentenheter vid de studieförberedande programmen och ytterligare något mer vid de yrkesförberedande. Med tillgång till denna information ligger det nära till hands att

besvara den ställda frågan nekande. Ytterligare två omständigheter talar för detta.

En betydande andel av dem som räknats till avbrytarna har åstadkommit relativt många kurspoäng. Vid de nationella programmen är det cirka en fjärdedel av dem som saknar slutbetyg, vilka har en poängsumma som uppgår till minst 2 250, vilket är kravet för grundläggande behörighet för högre studier. Att sätta likhetstecken mellan fullföljda studier och erhållet slutbetyg kan därför ifrågasättas. Om man istället utgår från antalet avklarade poäng stiger andelen som kan definieras som »fullföljare».

I och med att gränsen satts vid tre år, innebär det att de elever som gjort studieuppehåll och avslutar utbildningen efter fyra år inte ingår bland dem som fullföljt. Det gäller bland annat elever som blivit försenade i samband med byte av program eller på grund av utlandsstudier. Exakt hur många fler som fullföljt om gränsen satts till fyra år i stället för till tre vet vi inte, men enligt Skolverket (2007b s 72) rör det sig om en ökning med cirka sju till åtta procentenheter.

Mycket tyder således på att man inte behöver vara alltför oroad över andelen studieavbrott i dagens gymnasieskola. Den bild som framträder i undersökningen är på det stora hela ganska positiv. Några väsentliga förbehåll måste dock göras:

I undersökningen ingår inte det individuella programmet eftersom det inom detta program inte fanns någon möjlighet att göra jämförelser mellan de som fullföljt respektive avbrutit studierna, andelen i den förstnämnda kategorin var alltför liten. För att få fram resultaten så snabbt som möjligt medtogs inte de som antogs vid gymnasieskolan senare än 2003, det vill säga elever som blivit fördröjda genom att gå om något år i grundskolan eller som inte påbörjat gymnasieskolan direkt efter dess slut.

På grund av att elevurvalet drogs i årskurs tre i grundskolan saknas de med utländsk bakgrund, vilka kommit till Sverige efter denna tidpunkt.

Om dessa tre kategorier hade ingått skulle totalbilden blivit mindre positiv såtillvida att andelen som inte fullföljt sina studier på tre år ökat betydligt.

För detta talar:

Av dem som påbörjade gymnasieskolan 2003 antogs sju procent vid det individuella programmet. Betraktar man dessa elever får man en helt annan uppfattning om hur eleverna lyckas i gymnasieskolan. Endast var tjugonde fullföljde studierna på avsedd tid.

Cirka sex procent av eleverna i stickprovet började inte år 2003. Merparten av dessa började ett år senare. Med stor sannolikhet får de betydligt större svårigheter i gymnasieskolan än de som startade 2003. Ett indicium härpå är att en betydande andel eller mer än var tredje av dem som började 2004 antogs vid det individuella programmet.

Bland dem med utländsk bakgrund som kommit till Sverige i 10-årsåldern eller senare torde också många få problem i gymnasiestudierna på grund av att

de inte hunnit hämta in nödvändiga kunskaper i grundskolan. Ungefär varannan hänvisas till det individuella programmet, eftersom de inte har godkänt i kärnämnen från grundskolan.

Vad krävs för att avbrotten skall reduceras?

Av undersökningen framgår att den stora majoriteten, de som tillhört grundskolan från lågstadiet, som inte försenats under grundskoletiden och som direkt efter årskurs nio antagits vid ett nationellt program hösten 2003, oftast fullföljer gymnasieskolan på avsedd tid, i varje fall i större utsträckning än de som antogs fem år tidigare. Däremot finns det mindre grupper av elever som sammanlagt uppgår till minst tio procent, där studieavbrotten är mycket frekventa. De åtgärder som behöver vidtas beror därför på vilka elever som sätts i fokus. När det gäller den stora majoriteten är studieavbrotten i allmänhet inte direkt alarmerande. Dock finns det vissa kategorier även här, bland vilka avbrotten är relativt frekventa. Speciellt bör följande uppmärksammas:

Bland de få kvinnor som väljer mansdominerade tekniska yrkesprogram är det en förhållandevis stor andel som hoppar av. Studieavbrotten beror knappast på bristande förkunskaper för de flesta har bra betyg från grundskolan. Däremot uppger relativt många av kvinnorna att de trivdes dåligt och att de känt sig mobbade. Att komma tillrätta med denna mobbning är viktigt inte minst för att nå fram till en mindre könsuppdelad arbetsmarknad.

Likaså är det förhållandevis många elever från arbetarhem som avbryter de naturvetenskapliga och tekniska programmen. Detta är oroande dels för att det är få med denna bakgrund som väljer dessa program, dels för att det här ges de förkunskaper som krävs för många av högskolans längsta och mest prestigefyllda utbildningar. För att få fler från arbetarhem till bland annat läkare-, tandläkare- och civilingenjörsutbildningarna krävs därför särskilda insatser både i grund- och gymnasieskolan.

Allmänt kan sägas att de som avbryter det nationella program de antagits vid, i mindre utsträckning än övriga styrs av intresset för programmet samt av sina framtida utbildnings- och yrkesplaner. Det vore därför önskvärt att man vid studie- och yrkesvägledningen starkare betonar hur viktig elevens intresseinriktning är för framgångsrika gymnasiestudier.

När det gäller det individuella programmet är det endast en liten minoritet som fullföljer gymnasieskolan på avsedd tid. De allra flesta som antas här har stora kunskapsluckor. De saknar godkända grundskolebetyg i svenska, engelska eller matematik, vilket krävs för att antas vid ett nationellt program. Syftet med det individuella programmet är därför att förbereda för fortsatta studier vid ett nationellt program. Det är dock få elever som lyckas med detta. Möjligen kommer den reform som trädde i kraft 2006, med ökade ekonomiska resurser för kommunerna, att göra bilden ljusare (se Skolverket 2007a).

För att verkligen förbättra förutsättningarna för framgångsrika gymnasiestudier för de studiesvaga grupperna torde det emellertid inte räcka med förstärkningsåtgärder vid det individuella programmet. Större satsningar måste till innan eleverna kommer till gymnasieskolan. För att fler skall klara av sina

gymnasiestudier på tre år måste ett omfattande och tidigt insatt stöd ges i framförallt läsning, skrivning och räkning.

Genom förstärkning och förbättring av undervisningen i grundskolan bör andelen elever öka, som har behörighet för gymnasieskolans nationella program. Det är emellertid realistiskt att tro, att alla elever kan nå detta mål. För dem som inte lyckas kan regeringens förslag om en lärlingsutbildning med begränsade inslag av teoretiska moment vara ett alternativ.

Avslutningsvis vill jag dock med bestämdhet avråda från att drastiskt minska de teoretiska inslagen på alla yrkesförberedande program. Visserligen är det förhållandevis många som inte avslutar dessa på tre år, men andelen som fullföljer är i stigande. Det är också utomordentligt viktigt att merparten av de elever som genomgår ett yrkesinriktat program får gedigna kunskaper speciellt i språk och matematik, något som behövs för de krav som ställs på allt fler yrken. Om de teoretiska kurserna reduceras, försvåras också möjligheterna för många elever att få tillträde till högre studier. Härigenom skulle samhällets tillgång till personer med kvalificerad utbildning minska och på sikt även Sveriges internationella konkurrenskraft.

NOT

En utförligare redovisning av denna undersökning kommer att publiceras under våren 2008 i rapport från Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet. Rapporten har titeln: *Genomströmningen i gymnasieskolan. En studie av elever som antogs till gymnasieskolan hösten 2003.*

LITTERATUR

- Beckne, R. 1995: *Studieavbrott i svensk skola*. Stockholm: HLS Förlag.
- Giota, J. & Cliffordson, C. 2004: *Insamling av enkätuppgifter i grundskolan årskurs 9 våren 2003 för UGU-projektets sjunde kohort (födda 1987) – urval, genomförande och instrumentegenskaper*. (Rapport 2004:03) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Halpern, D.F. 1992: *Sex differences in cognitive abilities*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Härnqvist, K. 2000: Evaluation through follow-up. A longitudinal program for studying education and career development. I C-G. Janson (red): *Seven Swedish longitudinal studies in behavioral sciences*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Härnqvist, K. & Svensson, A. 1980: *Den sociala selektionen till gymnasiestadiet*. (SOU 1980:30) Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Liljegren, T. 1984: *Studieavbrott i gymnasieskolan*. (Rapport från Skolöverstyrelsen, G2, 1984:8) Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- Murray, Å. 2007: Genomströmningen i gymnasieskolan. Före och efter reformen. I J. Olofsson (red): *Utbildningsvägen – vart leder den*. Stockholm: SNS förlag.
- Rudemo, L. 1984: *Tidiga studieavbrott och linjebyten i gymnasieskolan*. (Rapport från Skolöverstyrelsen) Stockholm: Skolöverstyrelsen.
- SCB, 2003: *Elevpanel för longitudinella studier. Elevpanel 4. Statistiska meddelanden*. (U 73 SM 0301) Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB, 2006a: *Teknisk rapport. »Vad tycker du om gymnasieskolan»*. Kohort 7. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB, 2006b: *Arbetskraftsbarometern '06. Information om utbildning och arbetsmarknad*. (Rapport 2006:4) Stockholm: Statistiska centralbyrån.

- Skolverket, 2007a: *Heltid och resursförstärkning. Utveckling av individuella program*. (Rapport 2007-05-15) Stockholm: Skolverket.
- Skolverket, 2007b: *Beskrivande data 2007*. (Skolverkets rapport nr 302) Stockholm: Skolverket.
- Svensson, A. 1971: *Relative achievement*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Svensson, A. & Reuterberg, S-E. 2002: *Vad har hänt i gymnasieskolan under de senaste fem åren?* (Rapport 2002:09) Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Utbildningsdepartementet, 2007: *En reformerad gymnasieskola. Kommittédirektiv*. (Dir. 2007:8) Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Wernersson, I. 1989: *Olika kön samma skola? En kunskapsöversikt om hur elevernas könstillhörighet påverkar deras situation*. Stockholm: Skolöverstyrelsen.